

(۱)

ترجمه احوال و فهرست آثار

ابوریحان محمد بن احمد بیرونی *

عالم و ریاضی دان نامدار قرن پنجم هجری

از حسن تصادف و بخت نیک ، نخستین کتاب ، از سلسله کتابهایی که باید در هر سال ، بنفقه «بنیاد نیکوکاری نوریانی» چاپ شود ، بهنگامی طبع و نشر می شود که جشن فرخنده هزاره دانشمند نامدار ایران ، ابوریحان محمد بن احمد بیرونی ، برپاست و اعظام عالمان و اکابر محققان ایران و جهان در کنگره بزرگ تهران فراهم آمده و بیحس و نقد و گفتگو ، در شرح احوال و آثار وی ، مشغولند . ما این قرآن را بفال نیک میگیریم و از خداوند جل و علا که کارها همه موقوف یک اشارت اوست خواستاریم یاری خویش از مادر بیخ ندارد و به ما توفیق عنایت فرماید تا بتوانیم در راه خدمت بعلم حکمت و ادب و تاریخ و فرهنگ و هنر بافر و شکوه این آب و خاک پاک کامیاب و کامروا شویم و مفاد اساسنامه «بنیاد نیکوکاری نوریانی» را که مبنی بر تعظیم و تکریم عالمان و محققان و هنروران و ترغیب و تشویق آنان بتصنیف و تألیف و ترجمه و تنقیح و تحشیه کتابهای سودمند و نسخ قدیم مخطوط یا مطبوع ندارد الوجود یا منحصر بفرد و ایراد سخنرانیهای علمی و ادبی و تاریخی و تلاش و کوشش در حفظ زبان و فرهنگ و آشناساختن مردم ، بخصوص نسل جوان ، بسخن گفتن و نوشتن درست است ، با حسن و جوه ، صورت تحقق بخشیم و گنجینه آنگاه بنفایس و بدایع فرائع اندیشمندان و پژوهندگان ایران را ، همواره ، غنی و تازه و نامدار و بلند آوازه نگاه داریم .

ابوریحان بیرونی که ، بی ادنی شک و ریب ، یکی از اعظام عالمان و اجلاء ریاضی-دانان و نموداری نخبه از دماغ قوی و پخته و فکر بلند و ژرف و قریح روشن و تابناک و احساس لطیف و پاکیزه قوم بزرگ ایرانیست با صبح اقوال در سال ۳۶۲ هجری در بیرون خوارزم ، از بلاد ماوراءالنهر خراسان ، از مادر بزرگ و نیمه دوم قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم را بقدم فرخنده خود فروزید بخشید و در تاریخ ۴۴۰ هجری ، در شهر غزنین ، بسرد و جهان را از برکت نعمت وجود ذیجود خود محروم و بی نصیب ساخت . پس امسال که سال ۱۳۹۳ هجری قمری و مطابق با ۱۳۵۲ شمسی و برابر با ۱۹۷۳ میلادیست ، بحساب درست ، هزار سال ، یعنی ده قرن تمام ، از آن زمان می گذرد . حق شناسی و سپاسگزاری از چنین وجود زبیده را ، بسیار بجا و سزا بود که جشنی بزرگ ، بد آنسان که در خور مقام منبع و موقع رفیع او و شایسته عهد نهیسته و عصر فرخنده نهضت ایران و رستاخیز قوم ایرانی است ، در خاک میهن بزرگ او ، برگزار شود و همه بزرگان ایران و جهان ، در مجمعی عالی ، فراهم آیند و در گزارش زندگانی تفاخر آمیز و غرور انگیز و

* از این کتاب هزار نسخه بر کاغذ ۸۰ گرمی چاپ شده و در دفتر بنیاد و کتابخانه های ابن سینا (میدان ۲۵ شهر یور) امیر کبیر (شاه آباد) انتشارات نیل (مهدان منیر الدوله) طهوری و دهخدا (مقابل دانشگاه تهران) برای فروش آماده است .

تصویر ابوریحان بیرونی، کار نقاش بزرگ شوروی. و. ای، تاوبرا

(از مجلد ۳۴۱ دوم دائرة المعارف روسی چاپ مسکو ۱۹۵۹).

شرح آثار فخیم و فاخر او سخن بگویند و یاد او را تازه و نام او را بلند آوازه گردانند و نسل جوان ایران را بیدار و هوشیار سازند تا بدانند فرزندان چه پدران بزرگوار و نیاکان نامدار هستند و لاجرم قدر و قیمت خود بواجبی بشناسند و شبانروز بکوشند که خلد الساق و میراث خوار صالح آن اسلاف باشند .

ابوریحان بیرونی ، بطوریکه در این وجیزه ، شرح حالش ، بطور مختصر و مفید ، آمده است و در کنگره ای که از روز ۲۵ تا ۳۱ شهریور ۱۳۵۲ ، در تالار رودکی ، بنام او برپاست . بطور تفصیل ، گفته خواهد شد ، یکی از ستارگان قدر اول و گل‌های شکفته آسمان علم و گلستان هنر این سرزمین بشمار میرود که از لحاظ عمق فکر و دقت نظر و وسعت اطلاع و وحدت ذهن و وجودت قریحه و سماحت طبع و از همه مهمتر ، از لحاظ ملکه ابتکار و ابداع و اختراع که حد غائی و سرزنهائی نبوغ بشر است ، کمتر نظیر و بدیل و قرین و عدیل دارد .

او در علوم ریاضی و طبیعی و فلسفه و نجوم و فلکیات و تاریخ و جغرافیا و معدن شناسی و گیاه شناسی و جامعه شناسی و ادب و لغت دست داشت و در هر باب کتابی تصنیف و تألیف کرده که از امهات کتب قدیم بحساب می آید . دانشمندان قدیم ایران ، در دوران عمر کوتاه و فرصت کم خود ، هیچگاه بفرآ گرفتن یک علم یا فن بسنده نمی کردند و به «ذی فن» بودن راضی و قانع نبودند ، بلکه بسائقه طبع مولع و قریحه حریص و ذوق تشنه میخواستند که در اکتساب همه علوم متعارف و فنون متداول زمان خود قوی مایه و بلند پایه شوند و بمقام «ذوفنونی» نائل آیند . ابوریحان نیز از این خاصیت و مزیت برکنار نبود و در مدت هفتاد و هشت سال عمر ، دقیقه ای را ضایع و مهمل نگذاشت و در هر سال ، جز بدو روز ، از کار علمی خود دست باز نمیداشت ، یکی جشن نوروز و دیگری جشن مهرگان و بقیه روزان شبان را ، گرماترم ، بتحصیل و تدریس و بحث و تحقیق و تألیف و تصنیف می گذراند و شگفت آنکه حتی در بستر مرگ و بحال نوع نیز با عیادت کنندگان خود بگفتگوی علمی می پرداخت و عقیده داشت اگر ، «مسئله ای را بداند و بمیرد بهتر از آنست که نداند و جان بسپرد» .

از اینرو شماره مؤلفات و مخطوطات او ، در رشته های علم و فن و حکمت و ادب ، رقمی قابل ملاحظه است که شاید کمتر عالمی و محققى را نصیب شده باشد . از مطالب یاد شدنی آنکه وی بزمانی دراز ، پیش از چادلز دوپرت داروین ، یعنی در سالهای میان ۴۲۲ و ۴۲۷ ، در فصل چهل و هفتم کتاب «ماللهندمن مقوله مقبوله فی العقل او مردوله» در بیان «باسدیو و جنگهای بهارات» نظراتی اظهار داشته است که بانظریه «بنیادانواع» یا «به گزینی طبیعت» یا «انتخاب اصلح» داروین دانشمند انگلیسی شباهت کامل دارد .

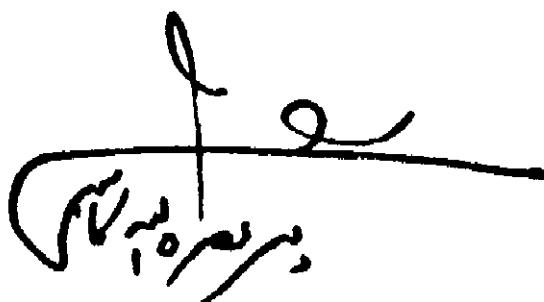
با توجه باین دماغ ورزیده ریاضی و علمی و قریحه تابناک تحقیقی و فکسری و خلاصه «جامعیت» و نیز کثرت و تنوع آثار دقیق و عمیق ، بجاست اگر ابوریحان را «عظیمیوس اسلام» و کتاب ممتع و ممتاز «قانون مسعودی» او را «مجسطی اسلام» لقب داده اند . هرچه زمان بر این دانشمند ایرانی و آثار جاویدان او بیشتر بگذرد بمنطقه «الفضل للمتقدم» و

بحکم «السابقون السابقون اولئك المقربون» اهمیت و ابهت و عظمت وجود و مقام و بداعت و خدمات و نبات معالم و آثار او بیشتر هویدا می شود .

این هنوز اول آذار جهان افروز است باش تا خیمه زند دولت نیشان و ایار
اینک بهجاست که از نگارنده این رساله مختصر و مفید ولی بدیع و کامل نیز سخنی بمیان آید.
مؤلف کتاب «شرح حال آثار ابوریحان بیرونی» عالم بارع و محقق جامع آقای سید محمد کاظم امام ادام الله ایام افاضاته است که بتقاضای «بنیاد نیکوکاری نوریانی»، با کوتاهی مدت و تنگی فرصت، در این باب تتبع و تحقیق کرده و حاصل آنرا برشته تحریر و تطویر در آورده است.
سید نسبی جلیل و حسبی نبیل دارد و از خاندان روحانی و از سادات خوزستانی و شاخه ای برومند از شجره طیبه است، پدرش مرحوم حاجی سید اسدالله، امام جمعه اهواز بود. امام تحصیلات خود را در اهواز شروع کرد و در نجف اشرف پایان داد و از آیات عظام، مرحومان نائینی و اصفهانی درجه اجتهاد یافت. مدتی نیز در قاهره مصر بتحقیق پرداخت و در سال ۱۳۳۳، برای تدریس، در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، دعوت شد. امام در رشته ادب عربی و تفسیر قرآن و تاریخ و فلسفه دست دارد و با این جثه ضعیف و بنیه نحیف، درزی اهل علم و در کسوت روحانی، مانند جوانان نوخط و برومند و قهرمانان چالاک و زورمند، بشبانروز، با ذوق و شوقی ستایش آمیز و استقامت و استقامتی اعجاب انگیز، بخواندن و نوشتن و جستن و یافتن سرگرم است و دقیقه ای را از کار مفید و مثمر فارغ و غافل نیست. وی تا کنون در حدود بیست و چند کتاب تألیف و ترجمه یا تصحیح و تنقیح کرده و بر آنها حاشیه و تعلیق نوشته و توسط انتشارات دانشگاه تهران و دیگر مؤسسات فرهنگی بطبع رسانیده است و قریب بیست جلد کتاب دیگر نیز آماده و مهیا دارد و در انتها فرصت است که آنها را نیز طبع و نشر کند. با این همه از حاصل عمر شصت و چند ساله خود راضی و خشنود نیست و پیوسته برخنگ تیز گام طبع و قاده و قریحه نقاد و اندیشه ارجمند و همت بلند خود مهیز می زند و آنرا در میدان وسیع تر تلاش و کوشش بجولان بیشتر و امیدارد.
خداوند وجود این گونه دانشمندان پرتوش و توان را که موجب شوکت و مفخرت زمان و خیر و برکت دوران ما هستند و بی خود نمائی و خود ستائی، سردرجیب فکر و خویش فرو برده اند و بی منت و ضنت بخدمت مستمر و مثمر می پردازند زنده و برقرار بدارد که انه علی کلی شئی قدیر، منه التوفیق و علیه التکلان

دبیر کل بنیاد - دکتر نصره الله کاسمی

رامسر فروردین ۱۳۵۲

پرو، شہ گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی